

Hunyadi, přibližující vznik a teritoriální strukturu templářů a johanitů v Uherském království.

Druhý oddíl je věnován činnosti německých rytířů. Klaus Militzer, autor zásadní monografie k dějinám tohoto řádu do počátku 14. století, se ve svém diskusním příspěvku zaměřuje na některé dosud sporné otázky existence německých rytířů, který od ztráty Svaté země bojoval o vlastní existenci. Upozorňuje přitom na způsoby legitimizace řádu, který v průběhu celého 13. století stále ještě považoval za svůj hlavní úkol podporovat bratry ve Svaté zemi. Autor soudí, že řada aspektů může být pouze naznačena, neboť v otázce přesunu těžiště existence řádu do Pruska zbývá řada nevyjasněných otázek. Martin Čapský se následně zabývá hospodařením řádu německých rytířů v českých baillíích a s příslušnými doklady, snadno dohledatelnými v příložených tabulkách, konstatuje, že pokud to dovolovaly příhodné hospodářské podmínky, snažili se němečtí rytíři provádět aktivní hospodářskou politiku. Autor důvodně předpokládá, že situace českých baillíí se odlišovala od oblasti Porýní, kde tvořily příjmy řádu z vlastního hospodářství mnohem větší podíl. Karol Polejowski uzavírá oddíl tématem propagandy německých rytířů ve Francii a konstatuje, že řád ani v 15. století nepřestával vydávat svůj boj ve válce proti Polsku a Litvě za boj za víru. Upozorňuje přitom na skutečnost, že pruské jízdy, kterým se věnoval a věnuje Werner Paravicini, nelze směřovat s vlastní propagandou a vývojem rétoriky řádu německých rytířů.

Zbylé aspekty existence řádů pojednává závěrečný oddíl. Martin Wihoda se zamýšlí nad rolí, již rytířské řády sehrály v kolonizaci přemyslovského panství. Považuje je za marginální, nicméně zajímavý fenomén českých dějin, jehož recepce poškodil nepřilíhající vztah českého prostředí k myšlence křížových výprav. Robert Heš se zabývá problémy, se kterými se potýkaly komendy řádu německých rytířů ve Slezsku, a vysvětluje rovněž, proč docházelo k jejich rušení, případně k přesunu do exponovanějších lokalit blíže centrům. Další dva příspěvky se dotýkají pramenovědných otázek. Zatímco Maria Starnawska se zaměřila na listiny vydané velkopřevorem johanitů Siemovitem Těšínským (1373–1390), Stanislav Petr poskytl zajímavý přehled středověkých rukopisů, dochovaných v pražské maltézské knihovně. V poslední studii shrnuje Miroslav Plaček naše vědomosti o stavební podobě komend rytířských řádů v Čechách a na Moravě.

Publikace *Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa* je záslužným počinem na poli živě se

rozvíjejícího odvětví medievistiky, jež nedávno ve formě slovníku rytířských řádů (P. Josserand, N. Bériou) předložila závěry svého intenzivního vývoje v posledních dvou dekadách. Usnadnit včlenění české tematiky do evropského kontextu zajisté umožní i vydání sborníku ve světové řeči, byť nutno říci, že jazyková podoba některých příspěvků by si zasloužila podstatně větší péči. Tento nedostatek ale nijak nesnižuje obsahovou hodnotu sborníku, který se v zahraničí stane základním zdrojem informací o působení rytířských řádů v českých zemích.

JIŘÍ KNAP

Šlechta v proměnách věků, edd. Tomáš KNOZ – Jan DVOŘÁK, Matices moravská, Brno 2011 (= Země a kultura ve střední Evropě 17)

360 s., ISBN 978-80-86488-71-4

Byť fenomén šlechty prostupuje napříč stoletími bez ohledu na tradiční milníky stanovené historickou vědou, její výzkum se pohybuje v naprosté většině v zavedených chronologických mantinelech. Pokus o pohled na problematiku nobility v širším časovém rámci tak nelze než přivítat. Struktura knihy *Šlechta v proměnách věků* (Středověk, Raný novověk, 19. století a 20. století) nicméně napovídá, že hledání přesahů a nadčasových paralel nebude vůbec jednoduché. Rovněž konferenční povaha sborníku pak přispívá k faktu, že jednotlivé studie jsou zde především samy za sebe.

V případě středověkých příspěvků se ostatně dialogický potenciál vyčerpává v diskusi s texty v knize neobsaženými. Martin Wihoda v lakonicky nazvaném příspěvku *Sněmy Čechů* na základě rozboru především narativních pramenů knížecích Čech přesvědčivě dokládá přítomnost dědičných elit, jejichž mocenské postavení se nezakládalo na panovníkově vůli – naopak spíše kníže byl závislý na této vrstvě předáků. Byť se autor úzkostlivě vyhýbá pojmu šlechta a ve výkladu užívá především dobových termínů, není pochyb o tom, že mocní této epochy již většinu atributů šlechty splňovali. Jako politickou platformu tematizované skupiny Wihoda vnímá právě sněmy, s čímž lze vyslovit souhlas. Jako ryze hypotetické se ale jeví tvrzení, že počátky sněmů souvisí s karolínským zásahem do vnitřních poměrů země a s potřebou dohodnout se na společném postupu při vybírání tributu.

Vyprávěcí prameny střídají ve studii Libora Jana především prameny diplomatické. Autor provádí detailní sémantickou analýzu pojmů klíčových pro pochopení povahy šlechtických majetků, přičemž největší pozornost věnuje termínům *hereditas* a *beneficium*. Vratké balancování s často mnohovýznamovými pojmy, jejichž obsah se nadto v průběhu času měnil, Jan staví na výtečné znalosti pramenů, nicméně z povahy věci jsou jeho argumenty místy spekulativní – asi nejvíce při pokusu vysvětlit, proč vlastnil předák Vršovců Nemoj pouchých pět vesnic. Autor ho proto před odchodem do polského exilu nechává prodat údajnou většinu majetku a skutečný počet sídel odhaduje na 20–25. Libor Jan přináší důležité postřehy ke vztahu panovníka a šlechty, kterému se dlouhodobě věnuje. Za všechny jmenujme analýzu úřadu purkrabích královských hradů, o nějž významní příslušníci šlechty i ve 13. století usilovali. Neznamena to ovšem, jak autor tvrdí na rozdíl od předešlé literatury, že by se poté stali správci jednotek panovníkovy domény. Purkrabí získali majetkové zázemí ke svému užívání a oplátku museli vykonávat nejrůznější, především vojenské úkoly.

Takto popsaný mechanismus prakticky odpovídá pozdějšímu lennímu zřízení, byť stál na jiném právním základě. I proto překvapuje důraz, který v tomto ohledu autor klade na přelomovost období vlády Jana Lucemburského – naznačený vývoj ukazuje spíše na vnitřní kontinuitu. Otázkou je ostatně i hodnocení inauguračních diplomů 1310/1311, které dle mého soudu také nepředstavují výraznější zlom, spíše jen vyvrcholení určitého vývoje. To ale nic nemění na faktu, že L. Jan výstižně shrnuje vztah panovníka a šlechty v přemyslovské době, který nazírá jako fenomén dlouhého trvání.

Pokud M. Wihoda s L. Janem obhajují význam a v podstatě i existenci nobility jako takové, soustřeďuje se příspěvek Jána Lukačky na obhajobu šlechty slovenské, jejíž přítomnost mezi uherskou šlechtou raného středověku odmítá maďarské dějepisce. Otázka etnického původu nobility patrně mnohem více trápí dnešní historiky než tehdejší aktéry, kteří svoji identitu budovali na jiném základě, i tak ale zůstane nacionálně podbarvené tázání patrně ještě dlouho součástí dějepisného bádání. Jako příklad slovenské šlechty Lukačkovi slouží rod Hont-Poznanovců, jehož genealogii autor odvázně sestavuje pomocí tzv. jmenného kritéria, kdy prameny nedoloženou příbuzenskou vazbu konstruuje na základě analogických jmen, v jednotlivých rodech typických. Podobně smělý je i výklad majetkové základny rodu ex silentio – panství,

na která Hont-Poznanovcům chyběly donační listiny, měla být jejich původní dědičnou državou. Pokud by ovšem bylo toto vysvětlení správné, oslabilo by tezi o slovenském původu rodu. Uvedené državy se totiž nacházely na samém jihu Uher, kde žili sice Slované, ale nikoli Slováci.

Čtveřici mediivistických příspěvků uzavírá Dalibor Janiš, který sleduje moravskou šlechtu prizmatem pramenů právní povahy. Studie ukazuje nejen na klíčovou roli nobility při výkonu práva, ale i s tím související utváření šlechtické identity právě na základě její soudní funkce. Precizní analýza celé škály pramenů podává mnohem vyváženější pohled než nedávný rozbor Davida Papajika, který se zaměřil jen na určitý typ pramenů a načrtnul problematiku šlechty a práva poněkud jednostranně.

Raný novověk je ve sborníku zastoupen třemi příspěvky. Hutné shrnutí pro předbělohorské období, jež je nejprobádanější etapou vývoje šlechty, podal Václav Bůžek. Oproti tomu doba osvícenství, kterou pojednal Ivo Cerman, je v poznání šlechty stále ještě plná bílých míst. Vedle cenného historiografického exkurzu se autor zaměřil zejména na jedno z desiderat, šlechtickou kulturu 18. století, již přitom v kontrastu s převažujícím názorem nechápe jako projev „prestíže“. Inspirativní Cermanův výklad nicméně někdy vyvolává otázku, zda s vaničkou nevytlévá i dítě. Tomáš Krejčík se rovněž soustředil na málo prozkoumaný fenomén raného novověku, nižší (a novou) šlechtu. Paletu problémů spojenou s tímto tématem sleduje především z hlediska sociální mobility.

Rovněž blok *19. století* přináší tři studie. Shrnující příspěvky k úloze šlechty v politickém (Ralph Melville) a hospodářském (Bohumír Smutný) životě doplňuje důkladná studie Jana Županiče, který si všímá sociální stratifikace a právního postavení nobility. Rozbor právních úprav šlechtictví a jeho nabývání, počínaje Marií Terezií, může navodit dojem prakticky nevyhnutelného úpadku této sociální vrstvy. Nicméně přes tento trend a navzdory zrušení šlechtických titulů po první světové válce hrají urození nadále důležitou úlohu, jak ukazují příspěvky v bloku *20. století*. Dochází přitom k paradoxním jevům. Likvidací titulů ustal příliv nových rodů, který předtím soudržnost šlechty do jisté míry narušoval, a „stará“ šlechta tím získala na exkluzivitu, jak výstižně konstatuje v příspěvku věnovaném moravské šlechtě v první polovině 20. století Lothar Höbelt (pandánem k této studii je článek *Česká šlechta v éře První republiky* Zdeňka Bezecného a studie Zdeňka Hazdry, sledujícího postoj šlechty v roce 1938 a za války). Vyvrcholení

knihy – nejen co se chronologie týče – představuje pronikavá studie Radmily Švaříčkové-Slabákové. Na základě dotazníkového šetření postojů ke šlechtě i rozhovorů se šlechtici samotnými se snaží odpovědět na otázku, proč se „šlechtu nepodařilo vymazat z naší paměti, že nezmizela v propadlišti dějin, jak tomu chtělo takřka celé 20. století?“ Vysvětlením je *mýtus*, který se po staletí utvářel a který je udržován jak většinou společností, tak i šlechtou samotnou. Tento mýtus je spjatý s emocionálním vnímáním (ať již s negativními či pozitivními konotacemi – šlechta lupičská, odrodilá a zbohatlická versus šlechta šlechtná, spásná a morálně zásadová) a váže se k archetypickým obrazům v našem nevědomí, což podporuje jeho životaschopnost. Jen jako kuriozitu dodejme (v souvislosti s první přímou prezidentskou volbou, která proběhla krátce po vydání knihy), že pro většinu respondentů uvedeného šetření by bylo nepřijatelné hlasovat ve volbách pro šlechtice, neboť ten je neslučitelný s demokracií – patří prostě jinam.

Epilog knihy představují dva příspěvky pod poněkud matoucím názvem *Závěrečná shrnutí*, neboť ve skutečnosti přibližují obraz šlechty v raném novověku (Tomáš Knoz) a v 19. století (Jan Županič). Knoz se ve studii *Co je šlechta (v raném novověku)* snaží podat definici na základě dobových chval a kritik šlechty, výsledek však díky velmi omezenému výběru pramenů – zejména v případě kritických hlasů – působí jen jako nástin možného řešení.

Podat resumé knihy není jednoduché. Jednotlivé studie jsou povětšinou velmi kvalitní a je znát, že jejich tvůrci předložili výsledky či shrnutí dlouhodobého studia. Lze však litovat absence jednotící linie či alespoň společných otázek, které se u této knihy, na rozdíl od jiných tzv. kolektivních monografií, přímo nabízely. Pokud se nepokusíme odpovědět na otázku, co dělalo šlechtu šlechtou v té které době, těžko můžeme uchopit celý fenomén napříč stoletími. Tím nemá být řečeno, že podobné tázání v knize zcela chybí – v řadě příspěvků je problematizováno velmi umně, celkový obraz si nicméně musí čtenář učinit z jednotlivých fragmentů sám. Lze se obávat, že pokud to nebude specialista na dějiny šlechty, půjde mu to velmi ztuha. Kniha by si rozhodně zasloužila nějaký shrnující text – vstupní slovo Josefa Války, které se ale neopírá o prezentované příspěvky, ho nemůže nahradit.

Velmi konfuze v knize působí terminologie spojená se šlechtou, kterou každý autor používá dle svého (před)porozumění. Je logické, že sémantické pole jednotlivých pojmů se dobově lišilo a liší se i ve výzbroji dnešních historiků

(např. aristokracie, rytířstvo, nižší šlechta, nová šlechta), nicméně právě proto je terminologickým otázkám třeba věnovat zvýšenou pozornost. Pokud je jeden pojem, jako např. aristokracie, v knize tematizován ve čtyřech různých významových rovinách a v dalších studiích je používán jako stylistická náhrada všudypřítomného pojmu šlechta, musí být čtenář zmaten. Přitom o vhodnosti leckterých termínů lze pochybovat a právě taková kniha může být ideální příležitostí k diskusi. Nebylo by např. pro pozdní středověk vhodné opustit oblíbené, nicméně kontradiktorní sousloví válečnická aristokracie, když pojem aristokracie charakterizuje v pozdějších (a dodejme i předešlých) obdobích všechno ostatní, jen ne vojenského zbohatlíka? Je mi jasné, že vydavatelé nemohou unifikovat pojmosloví jednotlivých autorů, nicméně pro lepší porozumění by zde byla namísto alespoň ediční poznámka.

Publikace představuje první pokus překročit při výzkumu nobility chronologické hranice jednotlivých historických epoch. Najít společnou řeč se sice úplně nepodařilo, to nicméně nesnížuje sympatie k tomuto pokusu a vysokou úroveň většiny studií, které jako celek určitou výpověď o „šlechtě v proměnách věků“ dávají.

ROBERT NOVOTNÝ

Mateusz GOLIŃSKI, *Przy wrocławskim Rynku. Rekonstrukcja dziejów własności posesji. Część 1 (1345–1420)*, Wydawnictwo Chronicon, Wrocław 2011

356 s., ISBN 978-83-932771-3-1

Polská historiografie má v sociotopografických výzkumech dlouholetou tradici, jejíž počátek lze klást již do poloviny sedmdesátých let minulého století. Za více než čtyřicet let spatřilo světlo světa velké množství prací, které se liší jak úhlem svého zaměření, tak zejména metodologickým přístupem. K dnes již tradičním polským badatelům v tomto odvětví patří bezpochyby Mateusz Goliński, který se v nejnovější monografii zaměřil na trhy nebo jiné převody nemovitostí na hlavním vřatislavském náměstí – tzv. Rynku. Při svých výzkumech se opíral zejména o údaje, které obsahují vřatislavské soudní knihy s trhovými zápisy, jejichž řada byla založena roku 1345. Tyto knihy spolu s dochovanými listinami přinášejí 1320 zápisů,